

MONOGRAFIILE SĂTEȘTI DIN TRANSILVANIA LA SFÎRȘITUL SEC. XIX și ÎNCEPUTUL SEC. XX

Astăzi, cind după două decenii de la înființarea primelor cooperative agricole, un capitol esențial al bilanțului rezultatelor obținute se referă la creșterea nivelului de trai material și cultural al țărănimii, la crearea satului socialist românesc, caracterizat nu numai prin noile relații social-economice, ci și prin preluarea în proporții crescînde a elementelor de urbanizare, de confort și civilizație, este o sarcină importantă a agronomilor, sociologilor, arhitecților și a altor specialiști să studieze și mai intens dezvoltarea satelor noastre. Un rol deosebit de important revine și istoricilor în cercetarea multilaterală, ce include și cunoașterea trecutului satelor. Sarcina lor este să scoată în evidență tot ce a fost progresist în dezvoltarea societății agrare din trecut, să analizeze lupta țărănimii pentru pămînt, împotriva exploatării, pentru ridicarea satelor. De asemenea, specialiștii trebuie să valorifice în lucrările lor de cercetare pe acest plan tradițiile progresiste ale istoriografiei noastre.

Încă înainte de eliberare istoriografia românească a cunoscut o activitate deosebit de importantă în cercetarea situației țărănimii și a dezvoltării satelor din țara noastră. Preocupări mai importante în această direcție se remarcă după 1848 o dată cu apariția istoriografiei moderne. O orientare conștientă înspre problemele vieții agrare se conturează însă la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX. Această activitate ia avînt între cele două războaie mondiale și mai cu seamă în zilele noastre.

Activitatea istoriografică referitoare la ultimele două perioade în genera le cunoscută. Revistele noastre de specialitate și lucrările cu caracter sociologic au dat aprecierea cuvenită muncii colective efectuate pe baza metodei de cercetare concretă, inițiată între cele două războaie de D. Gusti și începuturilor sociologiei marxiste (Miron Constantinescu). În zilele noastre au apărut de asemenea o serie de consemnări care subliniază importanța studierii trecutului și prezentului satelor și comunelor românești pe baza principiilor marxist-leniniste. Lipsesc însă lucrările de apreciere a activității cercetătorilor noștri referitoare la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului nostru, mai ales în ceea ce privește Transilvania¹.

Un interes deosebit pentru cercetarea dezvoltării satelor din Transilvania la răscrucea secolului al XIX-lea și al XX-lea s-a manifestat în urma situației ce s-a creat pe plan social-economic și politic.

¹ În mod tangențial se amintește despre preocuparea istoricilor privind satele noastre din perioada sfîrșitului secolului al XIX-lea și începutului secolului XX în lucrarea apărută sub redacția lui Ion Cornea, *Clopotiva. Un sat din Hațeg*, București, 1940; Cornel Irimie, *Monografiile sătești, Contemporanul*, 5 ianuarie 1968; Constantin Catrina, *Probleme de etnografie și artă în dezbaterile revistei „Transilvania”* în *RevMuz*, nr. 4/1969, p. 362–364; Acațiu Egyed, *A megindull falu (Satul în mișcare)*, București, 1970.

După desființarea iobăgiei la mijlocul secolului al XIX-lea, în răstimpul unei perioade de trei, patru decenii, în condițiile dezvoltării capitalismului, în urma legilor economiei producției de mărfuri, unele familii țărănești s-au ridicat, iar altele s-au proletariat. Astfel în cadrul acestui proces, care a devenit general în a doua jumătate a secolului al XIX-lea în întreaga Transilvania, a avut loc o masivă ridicare sau decădere materială a țărănimii, acest fenomen cuprinzând unele sate întregi. Făcînd o comparație, pe baza datelor statistice din acea vreme, putem constata că au decăzut, în primul rînd, multe sate din munți, silite înainte să trăiască din folosul ce le dădeau pădurile și pășunile, dar care li s-au luat cu ocazia desființării raporturilor feudale, sau satele așezate în vecinătatea marii proprietăți și rămase sub influența acesteia.

Criza agrară de lungă durată de la sfîrșitul secolului al XIX-lea, provocată de mărfurile agrare ieftine din S.U.A. care au inundat piețele de desfacere ale țării noastre, a provocat și ea schimbări radicale în structura societății agrare. Criza a dus la înghețarea posibilității de valorificare a produselor, influențînd astfel puternic economia gospodăriilor mici supuse de către stat la plata unor impozite uriașe și la sarcinile de a plăti ratele de dobîndă instituțiilor de credit.

Această situație a contribuit la stîrnirea unui interes deosebit pentru cunoașterea vieții oamenilor din așezările de la țară și astfel a început studiarea mai aprofundată a condițiilor negative și pozitive care determinau procesul dezvoltării satelor. Dorim să subliniem că în cazul satelor rămase în urmă cercetarea a avut ca scop ridicarea lor. Astfel se poate înțelege de ce multe monografii publice la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, pe lîngă o analiză temeinică a trecutului, studiază și prezentul, precum și viitorul satelor. Aceste monografii constituie rezultatele unui început de orientare în cercetarea satelor, orientare care a dat naștere metodei sociologice de cercetare concretă, ridicată la un înalt nivel științific între cele două războaie mondiale, de D. Gusti.

Problema studierii situației și a viitorului satelor din Transilvania s-a bucurat de un interes deosebit din partea elementelor progresiste, deoarece acestea doreau să atragă tot mai organizat masele țărănești în lupta pentru democratizarea vieții politice. În acest sens, un rol deosebit de important l-au jucat elementele progresiste și fruntașii politici români, care de decenii întregi se sprijineau pe masele populare românești din Transilvania în lupta de eliberare națională. În vederea adîncirii și ridicării conștiinței naționale, aceste elemente progresiste subliniau în fața maselor că situația tot mai grea de la țară, stagnarea satelor, se datorau politicii de asuprire promovate de guvernele burghezo-moșierești maghiare. Lupta lor pentru introducerea dreptului de vot corespunzător situației maselor țărănești române din Transilvania în vederea creării unei mase electorale cit mai largi a orientat de asemenea atenția multor persoane spre analiza reală a situației prezente a satelor, în care țărănimea din cauza lipsei de pămînt era ținută departe de viața politică.

Dorim să subliniem că pe lîngă astfel de lucrări foarte valoroase pentru cunoașterea realităților din trecut, au apărut și monografii, multe la număr, care urmăreau să sublinieze nu greutățile, ci rezultatele la care au ajuns unele elemente îmburghezite, sau, în cazuri mai rare, chiar sate întregi².

În perioada studiată de noi au apărut circa peste o sută de monografii de sate, în limba română, maghiară și germană, referitoare la satele din Transilvania³. Ele sînt lucrări bazate pe o docu-

² În aceste lucrări ori nu se vorbește despre problema diferențierii țărănimii, ori, dacă se amintește, ea nu constituie o parte importantă a monografiilor.

³ Lista monografiilor apărute în această perioadă vezi în *Bibliografia istorică a secolului al XIX-lea*, aflată sub tipar în timpul redactării acestei lucrări.

mentație relativ bogată în ceea ce privește istoricul satelor, iar cele care ating și situația prezentului oglindesc cunoștințele reale ale autorilor în ceea ce privește problemele generale ale dezvoltării satelor în cadrul capitalismului. Relevând greutățile celor nevoiași, unii autori subliniază necesitatea ajutorării satelor din partea statului, iar alții aduceau critici politicii agrare a guvernelor burghezo-moșierești maghiare.

În cadrul acestei activități, o însemnătate deosebită a avut-o inițiativa unui grup de tineri români, cu studii medii și superioare. În toamna anului 1894 ei au luat hotărârea să publice un concurs cu premii pentru monografiile *economice* ale comunelor din județul Sibiu, contribuind cu toții pentru acoperirea premiilor. Concursul a fost publicat în Tribuna și Foaia Poporului. Ca răspuns la această inițiativă, în câteva luni, au și fost elaborate 13 monografii.

În general, în comparație cu monografiile sătești apărute în limbile română, maghiară și germană pînă la acea dată, acestea au un pronunțat caracter *economic*, au fost elaborate cu scopul de a da ajutor satelor pentru înlăturarea unor greutăți, pentru asigurarea condițiilor de progres. Ele arată nivelul economiei satelor respective, rezultatele la care au ajuns locuitorii lor, lipsurile în comparație cu situația dată și sarcinile ce revin localnicilor pentru un progres mai accentuat. Părțile cu caracter istoric sînt analizate numai pentru a stabili o comparație în progresul economic și social al localității și pentru indemn la noi rezultate.

După prezentarea descriptivă a poziției satelor, autorii arată întinderea hotarului, a finațului, a pădurilor, calitatea lor, a loturilor pentru cereale, posibilitățile în general de recoltă și produsul anilor 1893—94, precum și repartizarea produsului pe întreaga populație a localității. Deși nu se insistă asupra problemei repartizării inegale a produsului pe întreaga populație, din aceste studii se poate concluda dacă producția agricolă satisface sau nu nevoile țăranilor. Se arată clar în ce măsură corespunde pășunea pentru vitele existente. În monografia comunei Gura-Riului citim: „Cu bucatele și celelalte roade ale cîmpului se acopăr aproape deplin trebuințele poporațiunii; se simte însă lipsa de nutreț, deoarece locuitorii țin, după îngustirea hotarului, prea multe vite”⁴. Dar autorul găsește o soluție temporară pentru îmbunătățirea situației: „Ar aduce fără îndoială și mai mult — spune el, — dacă s-ar curăți șneapănul, dar mai ales jipul, care se întinde și lățește repede și în chipul acesta cuprinde din ce în ce tot mai mult teren, care ca pășune nu se mai poate folosi, pe cînd jipul ca lemn n-are nici un preț”⁵.

Analizînd situația dată și eventualele posibilități pentru îmbunătățirea gospodăririi, autorii monografiilor economice constată că în cele mai multe localități gospodărirea a rămas în urmă. În unele locuri chiar a decăzut față de perioada anterioară, cînd suprafața cultivabilă era împărțită în trei hotare — un an grîu, apoi porumb și al treilea an ogor — iar acum în două hotare. Pozitiv în aceste lucrări este faptul că față de o serie de alte monografii, se fac propuneri concrete pentru o gospodărire mai modernă. Astfel, de exemplu, unul din autorii monografiilor propune un asolament în cinci părți: porumb îngrășat cu mult gunoi, ovăz cu trifoi, trifoi, și grîu cu sau fără gunoi și recomandă folosirea intensă a mașinilor agricole existente în acea vreme. De asemenea sugerează transformarea pămînturilor neroditoare în pămînturi roditoare.

Autorul monografiei comunei Răhău spune: „Locul neroditor abia face 12 iugăre. aici se numără mai cu seamă ripele de pe lingă văi și cele aflătoare pe hotar, din care o parte însemnată se folosește ca pășune. Pe aceste ripe numai așa le vom putea face roditoare, dacă le vom planta cu arbori și mai ales cu acaji, din care s-ar putea tăia pe an mii de pari atît de trebuincioși și bineveniți la vii”⁶.

⁴ Ioachim Muntean, *Monografia economico-culturală a comunei Gura-Riului*, Sibiu, 1896, p. 29.

⁵ *Idem*, p. 64.

⁶ Nicolae Cărpinișan, *Monografia comunei Răhău*, Sibiu, 1897, p. 82.

Se insistă mult în aceste monografii asupra ridicării în general a gospodăririi. Vorbind despre greutățile legate de folosirea mașinilor costisitoare, a muncii istovitoare în gospodărie, se propune formarea de tovărășii agricole, preconizate în multe locuri la sfârșitul secolului al XIX-lea. Romul Simu de exemplu, autorul monografiei comunei Orlat, spune: „Tovărășia agricolă plănuită în intrunirea de la 1 iulie 1893 și la a cărei înființare și-au dat cuvântul 15 fruntași din loc, va înainta și mai mult bună starea comunei în toată privința”⁷. Ca un rezultat al muncii *Astrei*, al celor 13 monografii scrise, al articolelor apărute în diferite ziare și al conferințelor membrilor Reuniunii române de agricultură din comitatul Sibiu, se vor înființa pînă la izbucnirea primului război mondial peste 70 de tovărășii agricole, pe baza sistemului Raiffeisen.

Autorii monografiilor propun amenajarea și construirea de drumuri în hotar. Ioachim Muntean în legătură cu aceasta spune: „Și e bine să ne aducem aminte cit mai des de zicala prea înțeleaptă că: » nu boul, ci drumul bun duce povara «”⁸.

Se dă atenția cuvenită necesității ridicării nivelului de cunoștințe sanitare la sate. În monografia comunei Gura-Riului citim: „Dacă în anul 1785 au fost, la o populație de 1825 suflete, 125 persoane defectuoase (cu scăderi sufletești și trupești), iar astăzi în 1894, la o populație de 2880 se află numai cam la vreo 65, de acestea urmează, că starea igienică și sanitară s-a îmbunătățit”⁹.

Autorii monografiilor consacră capitole întregi analizei rolului școlilor în educarea țăranilor, subliniind importanța activității pe acest teren a învățătorilor, care pe lângă specialitatea lor trebuie să fie și buni gospodari, să știe să educe prin pildă personală.

Un merit deosebit al acestor monografii îl constituie faptul că, potrivit cunoștințelor autorilor, sînt indicate o serie de sfaturi practice, folositoare. Astfel de exemplu autorul monografiei Orlat, sub titlul „Cum să ne îmbunătățim starea materială, cea culturală, socială și politică”, prezenta sfaturi în 40 de puncte¹⁰.

Propunerile lui sînt în concordanță cu nivelul dezvoltării științei agrare și cu posibilitățile politice din acea vreme. Autorul insistă în primul rînd asupra menținerii cu orice preț a proprietății funciare în mîna țăranilor. Simu indeamnă deci la lupta împotriva acaparatorilor de loturi, împotriva marilor arendași. Apoi sugerează înființarea tovărășiei agricole. În legătură cu aceasta el spune: „Cu ajutorul tovărășiei ne vom putea procura triore de ales grîul, grape pentru finațele pliue de mușchiu ș.a., tot atîtea recerînțe la purtarea unei economii mai înțelepte”¹¹. Nu lipsesc nici sfaturile pentru sănătatea omului, pentru folosirea banilor în mod judicios, îndemnînd localnicii la „desvătarea de cea pipă și țigară care ne scoate an de an cel puțin 7000 fl. din pungă, cu care am putea cumpăra grîul ce ne lipsește”¹². La punctul 38 spune: „Să stăruim ca pe viitor petrecerile noastre să fie nu numai veselitoare, dar și pline de învățături și nobilitoare ale inimii...”¹³. Atrage atenția asupra respectării tradițiilor vechi în procurarea îmbrăcămîntei prin cunoașterea temeinică și practicarea zilnică a meșteșugurilor de casă. Insistă pentru introducerea lucrului manual în școli. La sfârșitul sfaturilor el spune: „Pînă acum am mers prea *pe nimerite* și după cum s-a întimplat, de aceea dăm peste multe și mari scăderi în

⁷ Romul Simu, *Monografia comunei Orlat*, Sibiu, 1895, p. 35.

⁸ Ioachim Munteanu, *op. cit.*, p. 57.

⁹ *Idem*, p. 123.

¹⁰ Analizăm propunerile lui Romul Simu referitoare la comuna Orlat, deoarece această lucrare a fost considerată cea mai bună dintre cele 13 monografii, fiind premiată.

¹¹ Romul Simu, *op. cit.*, p. 111–112.

¹² *Idem*, p. 115.

¹³ *Idem*, p. 123.

toate părțile. Pe viitor însă, fără un plan bine hotărît pînă în cele mai mici amănunte, nu ma merge! Trăim în timpuri foarte grele, în mijlocul unei luni rafinate și stricate”¹⁴.

„Pămînt, vite, om și muncă — spune într-un alt loc — iată cele patru vorbe, care ne dau a înțelege întreg rostul traiului omenesc, și îndeosebi munca economului, prin care el agonisește pentru sine, cum și pentru toți dintre care, poate, mulți în toată viața nu se gîndesc măcar odată la vrednicia economilor, munca, despre care zice poetul Alecsandri:

«Sfîntă muncă de la țară, izvor de îmbogățire,
Tu legi omul cu pămîntul în o dulce înfrățire»¹⁵.

Înțelegînd situația dificilă a maselor țărănești aflate sub o asuprire grea, autorii atrag atenția pericolului deposedării lor de pămînturi, păduri și pășuni. Ioachim Muntean scrie: „... ne mîngăiem bătăr cu gîndul că pe averea noastră pînă acum noi sîntem stăpîni. Dar se zvonește că statul ar avea de cuget să pună mina și pe păduri și să le dea în administrația sau chivernisala sa proprie, cum a făcut de pildă cu regalul de circiumărit și ca mîine poate să facă chiar și cu morile și cu alte întocmiri industriale mîinate de apă. Bieții oameni se îngrozesc de pe acum în vederea nepastelor ce pot să-i ajungă, și nu fără temei, că doar în sine vedem cît de rău sîntem strîmtorați pe toate căile și din toate părțile, apoi vorba ceea: »de ce te temi, nu te trece» din dese pățanii e plămădită.

De aceea să fim treji și cu ochii în patru, nu cumva prin călcarea prea fățișă a legilor silvanale, să mai dăm și noi stăpînirii ansă (privilegiu) de amestec”¹⁶.

Prin tematica și orientarea lor, cele 13 monografii de sate sînt lucrări cu un caracter economic și social de mare importanță pentru cunoașterea nivelului dezvoltării economiei țărănești din acea vreme. Scopul lor era să dea un ajutor cît mai esențial localnicilor pentru îmbunătățirea situației gospodăriilor lor. Sfaturile date corespund necesității și nivelului lor de dezvoltare. Autorii s-au bazat în sfaturile lor pe lucrările agronomilor din Transilvania, apărute într-un număr mare la sfîrșitul secolului al XIX-lea.

Concepțiile și metodele folosite de acești autori au o valabilitate și astăzi în cercetarea monografică a așezărilor de la țară.

I. KOVÁCS

SIEBENBÜRGISCHE DORFMONOGRAPHIEN VOM ENDE DES 19. UND BEGINN DES 20. JH.

(Zusammenfassung)

In diesem Artikel werden eine Reihe in rumänischer Sprache verfasste Dorfmonographien vom Ende des 19. und Beginn des 20-ten Jhd. vorgeführt. Ihre Bedeutung besteht darin, dass in diesen ohne jedwede geschichtliche Darlegung, die wirtschaftliche-soziale und kulturelle Lage aus der Zeit, als diese geschrieben wurden, eingehender behandelt werden.

Diese 13 Monographien beziehen sich auf rumänische Dörfer aus der Sibiu-er (Hermannstädter) Umgebung und enthalten konkrete Vorschläge und Anregungsmittel für die Anspornung der Dorfbevölkerung zu einen wirtschaftlichen Aufschwung und kulturellen Aufleben.

¹⁴ *Idem*, p. 126.

¹⁵ *Idem*, p. 102.

¹⁶ Ioachim Munteanu, *op. cit.*, p. 61.